

УДК 811.161.2.34

Людмила Калініченко

Льотна академія Національного авіаційного університету

ORCID ID 0000-0002-5214-5303

DOI 10.24139/2312-5993/2020.01/192-198

РИТОРИЧНА КУЛЬТУРА ЯК ОСНОВА ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ МОВНОКОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПРАВНИКІВ

У статті досліджено сутність і зміст поняття «риторична культура» через порівняльний аналіз із найближчим суміжним поняттям «мовленнєва культура». Визначено місце риторичної культури в мовній підготовці правників як основи становлення професійної мовнокомунікативної компетентності, окреслено шляхи її формування. Обстоюється принцип риторичного підходу до викладання дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)» як інтегрованого курсу. Способи та форми співпраці філологів і фахівців із правознавчих дисциплін ще потребують свого уточнення.

Ключові слова: *риторична культура правників, риторика, мовнокомунікативна компетентність правника, мовленнєва культура правника, мова правничого спрямування, риторичні вміння, риторична діяльність.*

Постановка проблеми. Мова права все більше привертає увагу діячів із різних галузей знань як надзвичайно важлива й соціально значуща сфера мовної комунікації, що забезпечує нормативно-правове регулювання діяльності суспільства.

Мова для юриста виступає як носій інформації та як засіб впливу. Правильне володіння мовою, зокрема прийомами юридичної мови, є невід'ємною складовою фахової компетенції юриста, гарантія успіху в професії.

Мова – це головний інструмент, за допомогою якого здійснюється робота правника, причому всі її аспекти: законотворчий, правозастосовний, правоохоронний тощо. Юристу доводиться опрацьовувати й укладати безліч документів; виступати публічно в ролі доповідача, експерта, судді, правозахисника; вести діалог у якості консультанта, представника закону й певного юридичного органу; дискутувати в правовому полі, демонструючи при цьому не тільки блискучі знання науково-теоретичної бази юриспруденції, але й знання літературної форми мови, вміння й навички ефективного застосування всього арсеналу мовних засобів її правничого різновиду.

Мова правничого спрямування є одним із різновидів сучасної літературної мови, специфіка якого зумовлена особливостями спілкування й діяльності в правоохоронній і правозастосовній сферах (Артикуца, 2005, с. 3). Тобто різновид літературної мови, який використовує юрист у своїй професійній діяльності з метою оптимального вирішення низки типових і специфічних завдань професійного характеру.

Сучасна мовна підготовка студентів-правників має бути максимально спрямована на їх майбутні фахово-практичні потреби. У професіограмі правника спектр необхідних мовних знань, навичок і вмінь доволі широкий і в кінцевому підсумку зводиться до оволодіння риторично-професійним мовленням, що має задані мовностилістичні ознаки й характеризується високим рівнем впливу та визначає формування риторичної культури як основи становлення професійної мовнокомунікативної компетентності майбутнього юриста.

Аналіз актуальних досліджень. Риторику як науку і мистецтво слова вивчали А. Михальська, Л. Мацько, Н. Голуб, Т. Анісімова, Г. Сагач та інші. Важливим доробком є концепція риторичної підготовки майбутніх учителів, обґрунтування необхідності «риторизації» навчання української мови в загальноосвітніх закладах (Н. Голуб, Голуб, 2011, с. 59). У працях Н. Артикуци, О. Залюбківської, В. Нищети, Л. Шиянюк, О. Ранюк висвітлено основні риторичні поняття та категорії, проаналізовано лінгвістичні основи риторики, досліджено певні аспекти використання риторичного потенціалу в процесі професійної підготовки. Чимало вітчизняних дослідників погоджуються з думкою, що риторика як наука повинна посідати чільне місце в навчальному плані студентів-правників, але методи та прийоми формування риторичної культури на заняттях із мовних дисциплін, зокрема «Української мови (за професійним спрямуванням)» поки що не достатньо окреслені.

Мета статті – уточнення змісту поняття «риторична культура», визначення його місця в системі мовної підготовки майбутніх правників, окреслення шляхів його формування.

Методи дослідження. Для вирішення поставлених завдань використано комплекс взаємопов'язаних наукових методів: аналіз, синтез, порівняння. Зокрема аналіз періодичних видань, навчальних планів і програм, дисертаційних досліджень – для визначення стану дослідженості проблеми, окреслення методичних підходів до формування риторичної культури правників у процесі вивчення мовних дисциплін.

Шляхом використання методу порівняльного аналізу зроблена спроба уточнити зміст поняття «риторична культура», відокремивши його від суміжного поняття «мовленнєва культура».

Виклад основного матеріалу. Риторичну освіту сьогодні вважають одним із найбільш перспективних і важливих лінгводидактичних напрямів. Процес демократії суспільства, що йде рука об руку з розширенням прав і свобод особистості, у тому числі свободи слова, зумовив відродження інтересу до риторики науковців різних галузей, і насамперед, фахівців гуманітарної сфери комунікативно наповнених спеціальностей, до яких, безперечно, належить і юриспруденція.

Сьогодні неможливо здійснювати жодний вид юридичної діяльності без знання й розуміння особливостей спілкування, механізмів впливу

однієї людини на іншу. Юрист упродовж дня спілкується з десятками осіб, різними за віком, інтелектуальним рівнем, соціальним станом, інтересами, потребами й намірами. Така діяльність потребує використання знань ораторського мистецтва задля впливу як на осіб, які тимчасово потрапили у сферу судочинства (потерпілий, свідок, користувач юридичних послуг), на осіб, які безпосередньо здійснюють цей вид діяльності (прокурор, суддя, правозахисник, нотаріус), так і для здійснення більш загальних цілей: утвердження прав і свобод людини і громадянина, які визначають зміст і спосіб застосування законів, діяльність органів законодавчої, судової влади, місцевого самоврядування.

Ефективність діяльності юриста залежить від багатьох чинників. Окрім якісної правової освіти, знань норм права, процесуальних норм, він повинен мати необхідні ділові й моральні якості, вирізнятися загальною культурою, вмінням працювати з людьми, володіти розвиненим почуттям обов'язку та відповідальності. Водночас дуже важливою є словесна (на усному й писемному рівні) репрезентація професійної діяльності. Тому риторика як наука про теоретичне та практичне красномовство відіграє неабияку роль у фаховій самореалізації правника.

Осмислення людством сутності риторики як мистецтва й науки охоплює не одне тисячоліття. Аристотель визначав риторику як «здатність знаходити можливі засоби переконання відносно певного предмета» (Сагач, 2006, с. 199). Цицерон зауважував, що варто розглядати риторику як «практичну систематизацію корисного досвіду» (Сагач, 2006, с. 202).

У трактуванні сучасних мовознавців риторика здебільшого постає як прикладна наука, теоретичні та практичні основи якої є важливими чинниками формування й застосування знань, умінь і навичок інших наукових галузей. Н. Голуб розглядає риторику як «прикладну науку, що, базуючись на засадах філософії, етики, лінгвістики, логіки, психології та культури, навчає мистецтва переконання, аргументації, мислення, мовлення, прикрашання й керування суспільними процесами» (Голуб, 2008, с. 36). «Риторика – це наука успіху, однак він може залишитися тільки вербальним, словесним, перетворитися на віртуальний, < - > коли в ньому не буде фахових професійних складників», – наголошує Л. Мацько (Мацько, 2003, с. 7).

Глибокі зв'язки риторики з іншими дисциплінами, що вивчаються в бакалавратурі за спеціальністю 081 «Право», – з філософією, логікою, психологією, етикою та правознавчими дисциплінами, – сприяє формуванню навичок логічного мислення, ефективного вираженню думок, успішному впливу на слухача, виробленню й удосконаленню навичок мовно-фахової майстерності.

Курс дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)» повинен забезпечити оволодіння студентами професійним мовленням, науково-виробничими жанрами його реалізації на риторичних засадах,

сприяючи формуванню активної мовної особистості, її комунікативної та риторичної компетентностей, риторичної культури, що виявляє себе у формуванні риторичних знань, умінь і навичок.

Вбачається актуальним уточнити зміст терміну «риторична культура». Розуміння цього поняття в сучасному мовознавстві є доволі розбіжним. Чимало дослідників намагаються встановити співвідношення, співмірність понять мовленнєвої культури та риторичної культури, часто замінюючи поняття мовленнєвої культури визначенням риторичної культури або ототожнюючи їх. В аспекті розрізнення цих понять і уточнення значення кожного слушною є думка О. Волкова: «Якщо красномовство – уміння захопити аудиторію промовою, сказати чи написати красиво, привабливо, витончено, то риторичні здібності складаються в основному з уміння знайти найкраще рішення в даних обставинах, належним чином його обґрунтувати й виразити в слові. < - > Риторичні здібності виробляються освітою, досвідом, моральною підготовкою, тому риторична освіта дає суспільству єдиний засіб позбутися від некомпетентності і демагогії» (Волков).

У дисертаційній роботі Я. Білоусової знаходимо таке визначення: «Риторична культура особистості – це рівень оволодіння нею знаннями науки риторики та спосіб їх вияву в процесі риторичної діяльності». А риторичну діяльність дослідниця ототожнює із мисленнєво-мовленнєвою та комунікативною (Білоусова, 2004, с. 7-8).

Н. Голуб базовим компонентом риторичної культури називає риторичні вміння, що є, за її визначенням, «набутою здатністю мовця здійснювати планомірну підготовку до міжособистісного групового чи масового спілкування й досягати усвідомленого ефективного впливу на слухача чи читача» (Голуб, 2011, с. 57).

Підсумовуючи всі наукові розвідки щодо змісту поняття «риторична культура», можемо визначити її як складне, багатоаспектне поняття, що співвідноситься з поняттями мовленнєвої культури та мовнокомунікативної компетентності, але не вичерпується ними, оскільки завдання риторичної культури – не просто формувати вміння довершено висловлювати думки, а висловлювання їх з умінням впливати на розум, почуття й волю слухача.

Риторична культура є складним утворенням, що включає сукупність засвоєних особистістю риторичних компетенцій, норм риторичної діяльності та професійно значущих знань.

Усе це дає змогу зробити висновок, що формування риторичної компетентності та риторичної культури студентів-правників є важливою складовою становлення професійної мовнокомунікативної компетенції. В освітньому процесі мовна підготовка майбутніх правників передбачає поєднання лінгвістичних знань з аналізом нормативно-правових засад у контексті їх відповідності актуальним і потенційним суспільним процесам. Тобто до суто лінгвістичних знань необхідно долучити науково-теоретичну

базу юриспруденції, беручи за основу базові правничі поняття. Це має бути інтегрований курс, навчальні посібники, методичні рекомендації щодо вивчення якого повинні створюватись у співпраці філолога та фахівців із правознавчих дисциплін.

Актуальним науково-методичним завданням є пошук нових ефективних форм і методів вищої правової освіти. Особливої уваги заслуговують інноваційні форми викладання, що сприяють розвитку творчої активності, закладають основи для подальшого осмислення й розвитку правових знань, успішного їх застосування в майбутній правничій діяльності.

Найбільш ефективними в аспекті формування риторичної культури студентів-правників у процесі вивчення дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)» є активні та інтерактивні методики навчання, що активізують роль усіх учасників освітнього процесу, під час яких студент вступає в діалог професійно орієнтованого змісту з викладачем, іншим студентом або студентами, виконує творчі завдання, розвиває аналітичне та критичне мислення.

Надзвичайно високу ефективність освітнього процесу забезпечує застосування таких методів, форм і прийомів:

- виступи проблемного чи дискусійного характеру, які потребують опрацювання відповідної нормативно-правової бази;
- моделювання типових для професійної сфери комунікації діалогів і полілогів;
- риторичний тренінг у ході рольових ігор на професійно орієнтованому матеріалі;
- навчання дискусії, бесіди, консультації.

Н. Артикуца у своєму дослідженні інноваційних методик виокремлює метод конкретних ситуацій, або кейс-метод, який уже понад 100 років застосовується у вивченні юриспруденції в закладах освіти США та країнах Західної Європи, а зараз починає широко впроваджуватись і в Україні. Метод побудований на принципі прецеденту, або випадку (case – англ.), що слугує вагомим критерієм прийняття рішення у судовій справі за відсутності відповідних нормативно-правових документів (Артикуца, 2005, с. 19).

Заслуговують на увагу методи «Сократів діалог» та «Займи позицію», які формують уміння вибудовувати діалог, передбачати позицію опонента й попереджати її, визначати власну позицію та грамотно формулювати, аргументувати та відстоювати її. Це логічні методи, що розвивають аналітичне й синтетичне мислення.

До актуальних в аспекті мовного навчання майбутніх юристів методів, що розвивають навички ведення дискусії, варто долучити метод мозкового штурму, який націлений на оперативне групове вирішення нестандартних ситуацій.

Висновки. Реалізація риторичного підходу до навчання «Української мови правничого спрямування» як інтегрованого курсу й використання активних та інтерактивних інноваційних навчальних методик сприяє формуванню в майбутніх правників культури мислення (самостійність, самокритичність, гнучкість, оперативність, ерудиція), культури мовлення (правильність, точність, ясність, доречність, доцільність), культури спілкування (повага до співрозмовника, використання етикетних формул), культури виголошення промови (виразність, поєднання вербальних і невербальних мовних засобів) у сфері професійної комунікації.

ЛІТЕРАТУРА

- Артикуца, Н. В. (2005). Інноваційні методики викладання дисциплін у вищій юридичній освіті. *Інноваційні технології у вищій юридичній освіті: матеріали Міжнародної науково-методичної конференції, присвяченої 390-річчю з дня заснування Київської братської школи-предтечі Києво-Могилянської академії (25–28 травня 2005 року)*, 3–25. (Artykutsa, N. V. (2005). Innovation methods of teaching academic subjects in higher legal education. *Innovation technologies in higher legal education: materials of International Scientific-Methodological Conference devoted to 390-th anniversary of Kyiv Bratstvo's School of The Kyiv Mogyla Academy (25–28, May, 2005)*, 3–25).
- Білоусова, Я. В. (2004). *Формування риторичної культури студентів гуманітарних факультетів у навчально-виховному процесі* (автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01). Київ. (Belousova, Ya. V. (2004). *Developing rhetorical culture of students of the Faculties of Humanities in educational process* (DSc thesis abstract). Kyiv).
- Волков, А. А. Мы по-интеллигентски дики и бескультурны: Интервью (с профессором Волковым беседовал В. Томачинский). Режим доступа: http://genhis.philol.msu.ru/article_36.shtml (Volkov, A. A. We are intelligent wild and uncultured: Interview with Professor Volkov by V. Tolmachynskiy. Retrieved from: http://genhis.philol.msu.ru/article_36.shtml).
- Голуб, Н. Б. (2008). *Риторика у вищій школі*. Черкаси: Брама-Україна (Holub, N. B. (2008). *Rhetoric in higher school*. Cherkasy: Brama-Ukraine).
- Голуб, Н. Б. (2011). Риторичні вміння як базовий компонент риторичної компетенції старшокласників школі. *Наук. записки Ніжинського держ. ун-ту*, 5, 56-59. (Holub, N. B. (2011). Rhetorical skills as a basic component of the rhetorical competence of high school students. *Scientific Notes of Nizhin State University*, 5, 56-59).
- Мацько, Л. І., Мацько, О. М. (2003). *Риторика*. Київ: Вища школа. (Matsko, L. I. & Matsko, O. M. (2003). *Rhetoric*. Kyiv: Vyshcha shkola).
- Сагач, Г. М. (2006). *Ділова риторика: Добрословіє. Вибрані твори*. Рівне: ППДМ. (Sahach, H. M. (2006). *Business Rhetoric: Good word. Selected works*. Rivne: PPDM).

РЕЗЮМЕ

Калиниченко Людмила. Риторическая культура как основа формирования профессиональной речекоммуникативной компетентности будущих юристов.

В статье исследованы сущность и содержание понятия «риторическая культура» путем сравнительного анализа с наиболее близким смежным понятием «речевая культура». Определено место риторической культуры в процессе языковой подготовки будущих юристов как основы становления профессиональной речекоммуникативной компетентности. Намечены пути формирования

риторической культуры будущего юриста. Обосновывается принцип риторического подхода к преподаванию дисциплины «Українська мова (за професійним спрямуванням)» как интегрированного курса. Способы и формы сотрудничества филологов и специалистов правоведческих дисциплин требуют своего уточнения.

Ключевые слова: *риторическая культура юристов, риторика, речевая культура, речекommунікативная компетентность юриста, язык профессиональной направленности, риторические умения, риторическая деятельность.*

SUMMARY

Kalinichenko Liudmyla. Rhetorical culture as a basis for developing future law specialist professional language communicative competence.

The language of law increasingly attracts attention of people of different fields of knowledge as extremely essential and socially important field of language communication that ensures legal regulation of the society.

The language is the main tool that the lawyer operates in all his aspects: legislative, enforceable, law enforcement, etc. The lawyer has to process and conclude a lot of documents; to act publicly as a speaker, an expert, a judge, a human rights activist; to engage in a dialogue as a consultant, a representative of the law and a certain legal body; to discuss in the legal field showing not only brilliant knowledge of scientific and theoretical base of jurisprudence, but the knowledge of the literary form of the language, the skills and habits of effective use of the whole arsenal of linguistic means of legal variety.

Modern language training of law students should be as focused as possible on their future professional needs. The range of required knowledge comes to mastering rhetorical and professional speech, which has given linguistic and stylistic features and is characterized by the high influence level and determines the rhetorical culture development as a basis of future law specialist professional language communicative competence.

In the future law specialist training language training should be aimed at language communicative competence development, the essential part of which is rhetorical culture. The program in the Ukrainian language for law students in its content should promote improvement of language professional skill directing students to the active communicative activity; to promote personality language, speech, and rhetorical culture development; aimed at using effective innovation methods and means of its development.

Key words: *lawyers' rhetorical culture, rhetoric, lawyer's language communicative competence, language and professional skill, language of the law.*

УДК 371.32: 575

Наталія Кіцера

Івано-Франківський національний медичний університет
Державна установа «Інститут спадкової патології НАМН України»

ORCID ID 0000-0002-6617-9336

DOI 10.24139/2312-5993/2020.01/198-211

УПРОВАДЖЕННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ МЕТОДІВ ВИКЛАДАННЯ ОСНОВ МЕДИЧНОЇ ГЕНЕТИКИ СТУДЕНТАМ-МЕДИКАМ

У статті детально розглянуто особливості та практичне застосування інтерактивних методів у процесі викладання в Івано-Франківському національному медичному університеті дисципліни медичної генетики, а саме: ділова гра, моделювання, «мозковий штурм», «дерево рішень», тренінги, методи конкретних ситуацій, або кейс-метод, проблемний, аудіовізуальний, проєктів, творчого пошуку